

**ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ В СИСТЕМІ ВІДНОСИН ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ****LEGAL CONFLICT IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION RELATIONS:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS**

**Олійник О.В., д.ю.н., старший науковий співробітник,
професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу**
Державний торговельно-економічний університет

У статті досліджено соціальну та юридичну природу конфлікту, визначено критерії його виникнення, запобігання та вирішення, що вважається автором запорукою ефективної діяльності держави, в особі її органів публічного управління, щодо захисту прав та законних інтересів у суспільстві. Проаналізовані окремі позиції наукової доктрини щодо розуміння юридичного конфлікту як явища, об'єктивно притаманного для кожного суспільства; а також згадані типові для кожного типу конфліктів ознаки публічного та приватного характеру, стадії правового конфлікту. Підтримано наукову позицію про різну сутність категорій адміністративно-правового спору та правового конфлікту, оскільки останній може бути передумовою виникнення спору в юридичному сенсі, але не будь-який адміністративно-правовий спір розвивається на базі конфлікту. Здійснено порівняння різних тлумачень категорії конфлікту як елементу соціальної та правової реальності. Доведено, що соціальне явище формує до себе відповідне суспільне ставлення. До елементів правового конфлікту віднесено: суб'єктів конфлікту, предмет, об'єкт, зміст та форму конфлікту. Здійснено теоретико-методологічний аналіз ролі та місця правового конфлікту в системі відносин публічного адміністрування та визначено особливості вирішення органами публічного адміністрування правового конфлікту, які полягають у тому, що якщо рівноправні учасники правового конфлікту не в змозі самотійно його врегулювати, то є необхідною участь держави у його вирішенні. Охарактеризовано юридичний статус усіх безпосередніх учасників правового конфлікту за критерієм наявності чи відсутності особистої зацікавленості у вирішенні конфлікту. Узагальнено, що будь-який правовий конфлікт зводиться до з'ясування відповідності Конституції України та законодавства тієї чи іншої норми або того чи іншого діяння. Визначено основні ознаки публічно-правового конфлікту. Зазначено, що для врегулювання конфліктів створюються спеціальні органи – адміністративні суди, завданням яких є справедливе, вирішення таких конфліктів у сфері публічно-правових відносин. Зроблено висновок про наявність двох теоретико-правових категорій конфліктів правореалізації у межах публічного управління: публічно-правовий, у межах якого захищається публічно-правовий інтерес, та управлінсько-правовий, у межах якого реалізується чи відстоюється приватний правовий інтерес.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративно-правове регулювання, держава, законність, соціальний та правовий конфлікт, правопорядок, публічне адміністрування, публічно-правовий конфлікт.

The article examines the social and legal nature of legal conflict, defines the criteria for their occurrence, prevention and resolution, which is considered by the author to be a guarantee of the effective activity of the state, in the form of its public administration bodies, regarding the protection of rights and legitimate interests in society. Separate positions of the scientific doctrine regarding the understanding of legal conflict as a phenomenon objectively inherent in every society are analyzed; as well as the mentioned characteristics of a public and private nature, stages of a legal conflict inherent in each type of conflict. The scientific position about the different nature of the categories of administrative-legal dispute and legal conflict is supported, since the latter can be a prerequisite for the emergence of a dispute in the legal sense, but not every administrative-legal dispute develops on the basis of a conflict. A comparison of different interpretations of the conflict category of the element of social and legal reality is made due to the fact that a social phenomenon forms a corresponding public attitude towards itself. The elements of a legal conflict include: subjects of the conflict, subject, object, content and form of the conflict. A theoretical and methodological analysis of the role and place of legal conflict in the system of public administration relations was carried out, and the specifics of the resolution of legal conflict by public administration bodies were determined, which are that if equal participants in a legal conflict are unable to independently resolve it, then the state's participation in its resolution is necessary. The legal status of all direct participants in a legal conflict is characterized by the criterion of presence or absence of personal interest in resolving the conflict. In general, any legal conflict boils down to clarifying the conformity of the Constitution of Ukraine and the legislation of this or that norm or this or that act. The main signs of a public-legal conflict have been identified. Special bodies – administrative courts – are created to resolve conflicts, and their task is to resolve such conflicts in the sphere of public-legal relations fairly. It is concluded that there are two theoretical-legal categories of conflicts of law enforcement within the framework of public administration: public-legal, within which the public-legal interest is protected, and administrative-legal, within which the private legal interest is realized or defended.

Key words: administrative justice, administrative-legal regulation, state, legality, social and legal conflict, law and order, public administration, public-legal conflict.

Вступ. Проблема правових конфліктів для юридичної науки має досить велике значення, оскільки найчастіше конфлікт як соціальне явище є юридичним фактом, що породжує певні правові відносини. Специфіка цих правовідносин, як правило, полягає в тому, що вони виникають в умовах реалізації державою притаманних їй охоронних функцій та пов'язані із захистом суб'єктами публічного адміністрування прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб як суб'єктів приватноправових та публічно-правових суспільних правовідносин.

Правильне розуміння соціальної та юридичної природи правового конфлікту, визначення критеріїв їх запобігання та вирішення є запорукою ефективної діяльності держави, в особі її органів публічного управління, щодо захисту прав та законних інтересів у суспільстві. Відсутність у суб'єктів суспільних правовідносин індивідуальної свідомості та впевненості у необхідності реалізації правової поведінки не виключає домінування суб'єктивного

погляду та неправильного оцінювання предмета конфлікту.

Постановка завдання. Зважаючи на теоретико-правову актуальність запропонованої автором до дослідження проблематики, враховуючи саме її методологічну цінність слід зазначити, що в оцінці елементів конфлікту важливим є підхід, за допомогою якого конфлікт слід розглядати як певне явище суспільно-правової дійсності. Специфіка запропонованого автором підходу полягає в тому, що конфлікт нами розглядається як факт соціальної реальності, що вже відбувся і, як наслідок, потребує певного врегулювання відносин між сторонами конфлікту при допомозі сформованих у державі регуляторних механізмів, які використовуються суб'єктами публічної адміністрації. При цьому на перший план виходять елементи конфлікту як об'єктивно існуючого суспільного відношення, а його психологічні та соціологічні характеристики, соціальні та особистісні детермінанти якщо і розглядаються, то

в контексті розгляду публічними структурами об'єктивних властивостей сформованого конфлікту.

У юридичній науковій літературі, а також розвідках з споріднених галузей знань (філософії, філології, політології, економіки тощо) існує множинність підходів до розуміння сутності категорії правового конфлікту. Зокрема, слід зазначити актуальними у даній царині праці таких вітчизняних науковців як Бобровник С., Бортник Н., Джужа О., Зан М., Кириченко І., Клімова Г., Колич О., Ковальський В., Корецький С., Лихолат І., Настасяк І., Переш І., Пісна Ю., Руснак В., Сесюк Ю та ін.

Незважаючи достатньо широку палітру досліджень даної проблематики та існуючу сформовану більшістю науковців позицію про те, що в основі правового конфлікту лежить суперечність, протистояння, яке набуває юридичного виразу, нами вважається за доцільне акцентувати увагу на здійсненні теоретико-методологічного аналізу місця правового конфлікту та способів його вирішення в системі відносин публічного адміністрування в Україні.

Метою даної статті є спроба на основі аналізу загальних особливостей конфлікту як соціального феномену виділити специфічні ознаки правового конфлікту та, виходячи із специфіки правового регулювання суспільних відносин, здійснити теоретико-правову характеристику правових конфліктів та обґрунтувати методологічні засади організації їх розв'язання державою як регулятором відносин публічного управління (публічного адміністрування).

Результати дослідження. Дане дослідження доцільно розпочати з аналізу основних позицій сформованої правової доктрини щодо розуміння ролі та місця правового конфлікту у системі відносин публічного адміністрування.

Зокрема, Колич О. та Сесюк Ю. проаналізували підходи до розуміння юридичного конфлікту в історичній ретроспективі, а також у сучасних дослідженнях вітчизняних науковців. Зазначені фахівці розглядаючи правовий конфлікт як явище, об'єктивно притаманне для кожного суспільства, визначили особливості соціального та правового конфлікту, описавши притаманні для кожного типу конфліктів ознаки, а також окреслили стадії правового конфлікту (передконфліктна, виникнення правових відносин, розвиток конфлікту, розв'язання конфлікту, післяконфліктна стадія). Правознавці вважають, що правовий конфлікт: 1) є найбільш цивілізованим способом розв'язання протиріч; 2) має чітко визначену процедуру та послідовність; 3) має певні ознаки, які відрізняють його від інших видів конфліктів, оскільки виявляється у юридичній сфері та має юридичні наслідки; 4) передбачає двосторонній зв'язок між суб'єктами; 5) спричиняє порушення чи перешкоди у реалізації суб'єктивного інтересу; 6) має деструктивний характер і може стати кризою для суспільних відносин; 7) до певної міри є позитивним, оскільки виступає рушієм розвитку суспільних відносин [1].

Для визначення будь-якого конфлікту правовим, на думку Переш І.Є., Зан М.І., Руснак В.І., необхідною є наявність юридичного факту, який надає конфлікту правового характеру. Правовий конфлікт має динамічний характер та є процесом руху, зміни станів системи відносин і ситуацій. Доповнення ознак конфлікту юридичними наслідками є зайвим, оскільки юридичний факт викликає юридичні наслідки [2].

При дослідженні категорії правового конфлікту, Лихолат І.П. порівнює його з правовим спором та досліджує практику використання зазначених категорій у законодавстві України. Теоретико-правовими результатами даного дослідження є встановлення факту про те, що поняття «правові конфлікти» застосовується до ряду однотипних відносин як публічного так і приватного характеру: 1) міжнародного або внутрішнього воєнного, збройного або локального конфлікту; 2) конфлікту інтересів у діяльності осіб, які виконують посадові, службові, представницькі або професійні обов'язки; 3) суперечок у трудових

правовідносинах; розбіжностей зовнішньо- або внутрішньополітичного характеру; 4) відносин між фізичними особами, які призводять до порушень, за які настає адміністративна або кримінальна відповідальність тощо [3].

Бортник Н. та Галас Ю. дослідили поняття правового конфлікту як підстави виникнення публічно правового спору в адміністративному судочинстві та зазначають, що вітчизняне законодавство не містить у собі конструкції «юридичний конфлікт» і оперує такими термінами, як «злочин», «правопорушення», «спір», які й являють собою окремі форми юридичних конфліктів. Науковці роблять узагальнення про те, що в адміністративно-правовому аспекті потрібно виділяти різницю між термінами адміністративно-правовий спір та правовий конфлікт, оскільки останній може бути передумовою виникнення спору в юридичному сенсі, але не будь-який адміністративно-правовий спір розвивається на базі конфлікту. Тобто, правовий спір є формою об'єктивації юридичного конфлікту [4].

Ознайомившись з результатами наукових досліджень, на нашу думку, виклад власної позиції в контексті означеної проблематики доцільно розпочати із філологічного тлумачення терміну «конфлікт» та зазначити, що у Великому тлумачному словнику української мови він визначається як: 1) розбіжність, зіткнення протилежних сторін, думок, сил; 2) протиріччя як принцип взаємовідносин [5, с. 679].

За результатами наявних у вітчизняній правовій науці досліджень комплексної адміністративно-правової категорії ризику, можна використати існуюче узагальнення про те, що конфлікт – це: 1) розбіжність як мінімум двох суб'єктів щодо оцінки істотних властивостей однієї й тієї ж об'єкта; 2) формулювання власної оцінки на вербальному рівні; 3) відстоювання правомірності своєї оцінки та доведення неправомірності оцінки протилежної сторони у конфлікті [6, с. 29–30].

Запропоновані філологічне та юридичне тлумачення категорії конфлікту доцільно порівняти з розумінням конфлікту як елементу соціальної реальності. Адже, будь-яке соціальне явище формує до себе відповідне суспільне ставлення. На нашу думку, розгляд соціального конфлікту, з погляду віднесення його до явища суспільної дійсності, дозволяє виділити ряд елементів такого конфлікту, які будуть визначальними при віднесенні його до системи суспільних відносин. До таких елементів слід відносити: суб'єктів конфлікту, предмет, об'єкт, зміст та форму конфлікту.

Під конфліктом як соціальним феноменом Іванов В., Іванова О. розуміють певне суспільне ставлення до явища, дії чи події суспільної дійсності, змістом якого є врегулювання протиріч між його суб'єктами, що виникають з приводу певного предмета та об'єктів конфлікту з метою реалізації та захисту своїх суб'єктивних інтересів, спрямованих на задоволення суб'єктивних потреб кожної сторони конфлікту [7, с. 123].

Визначення правового конфлікту у публічно-правових дослідженнях Черняхівича І. формується через призму інтерпретації соціальних (політичних) конфліктів у соціологічних, політологічних та інших дослідженнях. Науковець вважає, що визначення правового конфлікту за своєю суттю є певною варіацією запропонованих у літературі визначень соціального (політичного) конфлікту як категорії, що носить щодо державно-правових конфліктів більш загальний характер з урахування особливостей та завдань адміністративно-правового регулювання суспільних відносин в державі [8, с. 111].

За визначенням Ткача Г. адміністративно-правовий конфлікт переростає в адміністративно-правовий спір тоді, коли особа усвідомлює, що зовнішня поведінка суб'єкта владних повноважень, виражена в правових актах, інших владних діях або в бездіяльності, спрямована проти нього, створює перешкоди задоволенню законних прав та інтересів.

На нашу думку, таке усвідомлення спонукає фізичну чи юридичну особу вимагати втручання у протистояння правових позицій шляхом подачі офіційного звернення до органів публічного управління, які наділені відповідною компетенцією, чи адміністративного позову до суду, який уповноважений вирішити такий спір.

На підставі розглянутих доктринальних позицій щодо конфлікту як соціального та публічно-правового явища, спробуємо визначити особливості вирішення органами публічного адміністрування правового конфлікту, враховуючи обов'язкову наявність держави (суб'єкта публічного управління), в особі її уповноважених органів, як суб'єкта правового конфлікту. Тобто, досягаючи поставленої мети даного дослідження, здійснимо теоретико-методологічний аналіз ролі та місця правового конфлікту в системі відносин публічного адміністрування.

Отже, обов'язковим елементом системи адміністративного (досудового) вирішення правового конфлікту є те, що рішення органу публічного адміністрування, прийняте за результатами розгляду спірної ситуації, є обов'язковим для сторін конфлікту. Тобто, щодо процедури вирішення правового конфлікту, то істинною можна вважати точку зору держави, крім випадків, коли позиція держави буде визнана не істинною у порядку адміністративного судочинства (при застосуванні судового способу вирішення правового конфлікту).

В контексті розгляду ролі та місця участі держави в правовому конфлікті слід зазначити, що не в усіх конфліктах предметом яких є право, участь держави повинна бути обов'язковою. Хоча, конфлікт про право між рівноправними суб'єктами може бути улагоджений без участі спеціально уповноважених органів публічного управління. Однак, якщо рівноправні учасники правового конфлікту не в змозі самостійно його врегулювати, то участь держави у її вирішенні є необхідною.

Слід зазначити, що обов'язковим суб'єктом правового конфлікту є особа, чії інтереси реалізуються. Іншими словами, обов'язковою стороною правового конфлікту є суб'єкт, чий правовий інтерес зрештою потребує реалізації та захисту. Причому цей суб'єкт може брати участь у правовому конфлікті як безпосередньо, і опосередковано. У правовому конфлікті обов'язково присутній суб'єкт, чії дії чи рішення заперечуються. До цих суб'єктів можуть належати фізичні та юридичні особи, а також держава в особі її органів [10, с. 50].

Аналізуючи критерії зацікавленості щодо вирішенні правового конфлікту, можна виділити безпосередніх учасників правового конфлікту (особи, що мають особистий інтерес у конфлікті) та осіб, які не мають особистої зацікавленості у результаті правового конфлікту, проте тим чи іншим чином впливають на результат правового конфлікту (експерти, спеціалісти-консультанти, аудиторі тощо).

Безпосередні учасники правового конфлікту можуть бути індивідуальними та колективними, мати різні організаційно-правові форми. Істотна особливість даних суб'єктів у тому, що вони виступають від власного імені та, як правило, відстоюють у конфлікті свої інтереси. Дані суб'єкти можуть брати участь у правовому конфлікті як самостійно, і через своїх представників і захисників.

Що стосується предмета правового конфлікту, то таким предметом, тобто його безпосереднім проблемним полем, є право як основний нормативний регулятор суспільних відносин. Звернемо увагу на наявну наукову позицію про те, що «предметом будь-якого правового конфлікту є ідея права, його сутнісне призначення» [11, с. 322].

Слід зазначити, що під сутністю права ми розуміємо так званий принцип формальної рівності, що припускає апріорну свободу всіх суб'єктів правовідносини і їхню формальну (не фактичну) рівність, що впливає з цієї свободи. Іншими словами, суть будь-якого правового конфлікту полягає у забезпеченні дотримання принципу

формальної рівності як на правотворчому, так і правозастосовному рівні. Зовнішній вираз принципу формальної рівності в Україні як правовій державі закріплює Конституція України як Основний Закон, що спрямований на «забезпечення прав і свобод людини, прагнучи розвинути і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу...» [12].

Таким чином, слід узагальнити, що так чи інакше будь-який правовий конфлікт зводиться до з'ясування відповідності Конституції України та законодавства тієї чи іншої норми або того чи іншого діяння суб'єкта конфліктних відносин.

Зазначимо, що сторони правового конфлікту, що розглядається, є суб'єктами, покликаними тим чи іншим способом забезпечувати реалізацію принципу формальної рівності. Отже, основним їх завданням є забезпечення нормативного правового регулювання суспільних відносин відповідно до конституційних принципів. Однак, виходячи з того, що будь-який суб'єкт, у тому числі і будь-який суб'єкт конфлікту, схильний до суб'єктивізму в оцінках того чи іншого предмета (предмета конфлікту), при нормативному регулюванні суспільних відносин можуть виникнути ситуації, що ставлять під сумнів дії та рішення суб'єкта нормотворення.

Для врегулювання таких ситуацій у правовій державі Україна створено спеціальні органи – адміністративні суди, а завданням адміністративного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (стаття 2) [13].

Характерною рисою конфліктів правореалізації є те, що його об'єктом є суб'єктивний правовий інтерес, реалізований у вигляді права. Слід зазначити, що предметом такого правового конфлікту, так само як і нормативно-правового конфлікту, є право, а точніше його сутність (принцип формальної рівності). Суттю врегулювання подібного роду правового конфлікту є встановлення відповідності (невідповідності) тієї чи іншої дії суб'єкта правовідносини, спрямованої на реалізацію суб'єктивних потреб припису підвладного суб'єкта, що міститься в позитивній правовій нормі, прийнятій в установленому порядку і є за своєю сутністю формальним виразом. Отже, у цьому конфлікті встановлюється відповідність Конституції та законам України поведінки конкретного суб'єкта, а не певної позитивної правової норми.

На відміну від приватно-правових конфліктів, до основних ознак публічно-правового конфлікту відносяться такі:

- виникають між суб'єктами, які порушили публічно-правову заборону, та державою в особі її уповноваженого органу;
- правові статуси суб'єктів даного конфлікту характеризуються правовою нерівністю (держава наділена державно-власними повноваженнями стосовно даного суб'єкта);
- конфлікт може бути врегульований лише за безпосередньої участі держави в особі її спеціально уповноважених органів;
- у такому конфлікті держава не лише оцінює поведінку суб'єкта на предмет відповідності правовій нормі, а й виступає як зацікавлена сторона (держава зацікавлена у відновленні законності, справедливості в суспільстві, безпеці тощо);
- рішення державного органу є обов'язковим для його сторін, а санкції, накладені на винну сторону конфлікту носять громадський характер (не тільки як відновлювальний характер, а й характер покладання на винну особу додаткових негативних правових обов'язків – сплатити штраф, відбути позбавлення волі, виконати певні громад-

ські роботи). Хоча зазначені санкції можуть виступати інструментом забезпечення законності і правопорядку, оскільки будуть спрямовані не так на відшкодування заподіяної шкоди, як на виховання особи-правопорушника, і попередження скоєння нових правопорушень як саме цією особою, так і іншими особами.

Висновки. Правовий конфлікт у відносинах публічного адміністрування як різновид соціального конфлікту має певні специфічні ознаки. Обов'язковим учасником правового конфлікту є чи може бути держава в особі її органів. Причому держава може виступати як у ролі арбітра під час вирішення правового конфлікту, так і в ролі зацікавленої сторони, а також сторони, дії якої залишаються або оскаржуються. Предметом будь-якого правового конфлікту є право як його сутнісне призначення. Тобто, будь-який правовий конфлікт спрямований на встановлення співвідношення нормативного правового регулювання суспільних відносин сутності права, що формально виражається у Конституції держави. Вирішення будь-якого правового конфлікту полягає у встановленні відповідності тих чи інших дій суб'єктів суспільних відносин Конституції та законів держави. Правовий спір – це не будь-яке невдоволення однієї сторони правовідносин діями іншої, а офіційне пред'явлення скарги (позову) до державного органу або посадової особи, які уповноважені зазначений спір розглядати. Результатом врегулювання такого правового конфлікту завжди є приведення позитивного законодавства у відповідність до Основного Закону.

Таким чином, наявність державного нормативно-правового механізму врегулювання конфлікту дозволяє говорити про існування незаперечної презумпції співвідповідності позитивного законодавства сутності права. Суб'єктивний правовий інтерес конкретної сторони правового конфлікту доцільно розглядати як конкретне благо, що дозволяє задовольнити особисті суб'єктивні потреби будь-якої сторони конфлікту. Для вирішення такого правового конфлікту важливим є встановлення відповідності дій суб'єктів правовідносин позитивному законодавству і, зрештою, відповідності даних Конституції України.

Виходячи з особливостей правових інтересів виділяються такі види конфліктів правореалізації у межах публічного управління. Публічно-правовий, у межах якого захищається публічно-правовий інтерес. Під правовим інтересом розуміється законність, громадський порядок і громадська безпека тощо. Дані конфлікти пов'язані з порушенням суспільної (державної) заборони, тобто їх підставою є вчинення правопорушення. У межах управлінсько-правового конфлікту реалізується чи відстоюється приватно-правовий інтерес, проте він пов'язаний з порушенням (можливим порушенням) державою, в особі її компетентного органу публічного управління, встановленої компетенції, що у свою чергу є порушенням державної чи громадської заборони. Тобто в даному правовому конфлікті одночасно захищається (реалізується) державний та суспільний інтерес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колич О., Сесюк Ю. Поняття та ознаки юридичного конфлікту: соціологічно-правовий аналіз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 1. URL: <http://doi.org/10.23939/law2020.25.054>.
2. Переш І.Є., Зан М.І., Руснак В.І. Юридичні факти в системі попередження та вирішення юридичних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 24–27.
3. Лихолат І.П. Правові конфлікти та правові спори: диференціація понять і особливості їх вживання. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 52–55.
4. Бортник Н.П., Галаз Ю.А. Правовий конфлікт як підстава виникнення публічноправового спору в адміністративному судочинстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 29. С. 267–272. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5785557>.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Перун, 2004. 1440 с.
6. Курило В.І., Мушенюк В.В., Рижченко О.С. Податкові ризики сільськогосподарського виробництва в Україні: фінансово-правова характеристика: монографія; за заг. ред. В.І. Курило. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 191 с.
7. Іванов В.М., Іванова О.В. Юридична конфліктологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [Текст]. К.: МАУП, 2004. 224 с.
8. Черняхів І. Е. Поняття публічно-правового спору та його розмежування із суміжними поняттями «публічно-правовий конфлікт», «державно-правовий конфлікт», «адміністративно-правовий спір». *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 108–112.
9. Ткач Г. Поняття та природа адміністративно-правового спору. URL: http://www.ahmerov.com/book_354_chapter_45_PONJATTJA_TA_PRIRODA_ADM%D0%86N%D0%86STRATIVNO-PRAVOVOGO_SPORU.html.
10. Курило В.І., Мушенюк В.В. Значення місцевих податків у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Актуальні проблеми створення інтелектуальних і індустріальних парків: 3б. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Ред. кол. В.В. Галуцько та ін. К.: «МП Леся», 2016., С. 49–51.
11. Kurylo, V., Duliba, Y., Kurylo, I., Mushenok, V. Fiscal Policy Measures of Air Protection: Ukrainian Realities and the EU Experience. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. №9 (2), С. 315–324.
12. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
13. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446.